บทที่ 7
สรุปและข้อเสนอแนะ

7.1 สรุปผลการศึกษา

จากการศึกษาเรื่อง "การจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์บนฐานทรัพยากรในพื้นที่ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้" ในครั้งนี้เป็นการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์บนฐานทรัพยากรประมงและฐานทรัพยากรนาข้าว โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสนับสนุนให้ชุมชนได้รับการส่งเสริมสิทธิเสรีภาพและการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิต วัฒนธรรม และฐานทรัพยากรของชุมชนในพื้นที่ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ นอกจากนี้ยังมุ่งเน้นการสร้างองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการความขัดแย้งในชุมชน ในพื้นที่ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ด้วยวิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม (Participatory Action Research : PAR) ซึ่งข้อค้นพบจากการศึกษามีดังต่อไปนี้

7.1.1 สมาชิกในชุมชนประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานีโดยส่วนใหญ่จำเป็นต้องพึ่งพิงอยู่กับฐานทรัพยากรประมงเป็นหลัก ต้องออกทำการประมงในทะเล ซึ่งเป็นพื้นที่สาธารณะ ทุกคนสามารถใช้ประโยชน์ทำการประมงในท้องทะเลได้ การใช้ประโยชน์จากพื้นที่สาธารณะดังกล่าว ย่อมจะก่อให้เกิดความขัดแย้งได้ ทั้งที่เป็นความขัดแย้งระหว่างบุคคลกับบุคคล เช่น ชาวประมงพื้นบ้านด้วยกันเองวางอวนทับกันในบริเวณพื้นที่เดียวกัน หรือความขัดแย้งระหว่างชุมชนกับรัฐ จากการกำหนดนโยบายที่เอื้อประโยชน์ต่อธุรกิจประมงขนาดใหญ่ หรือชาวประมงบางกลุ่ม ในขณะเดียวกันนโยบายนั้น ๆ ก็ก่อให้เกิดความไม่เป็นธรรมในการเข้าถึงทรัพยากรประมง เป็นต้น

ประเด็นที่น่าสนใจเป็นอย่างยิ่งก็คือ เมื่อเกิดปัญหาความขัดแย้งขึ้นไม่ว่าจะเป็นภายในชุมชนของตนเองหรือต่างชุมชน แต่หากคู่ขัดแย้งทั้ง 2 ฝ่ายเป็นชาวประมงพื้นบ้านเหมือนกัน กล่าวคือใช้เรือประมงกอและท้ายตัด รวมทั้งใช้เครื่องมือประมงที่ไม่มีประสิทธิภาพในการทำลายสูง แต่เป็นเครื่องมือประมงแบบพื้นบ้านที่เลือกจับสัตว์น้ำเฉพาะประเภทและโตได้ขนาดจำพวก อวนกุ้ง อวนปู ลอบ เบ็ด แห ฯลฯ **คู่ขัดแย้งที่เป็นชาวประมงพื้นบ้านด้วยกันหรือเป็นชาวนามักจะสามารถไกล่เกลี่ยข้อขัดแย้งได้บนฐานวัฒนธรรมและศาสนธรรม โดยไม่เกิดเหตุบานปลาย และไม่เคยเป็นคดีความที่เข้าสู่กระบวนการยุติธรรมกระแสหลักแต่อย่างใด** ยกตัวอย่างเช่น กรณีที่ชาวประมงพื้นบ้านวางอวนทับกันในบริเวณเดียวกัน หรือกรณีของชุมชนชาวนาที่สัตว์เลี้ยงไปกินต้นข้าวของผู้อื่น การเจรจาไกล่เกลี่ยยุติข้อขัดแย้งก็จะเป็นผู้อาวุโสหรือผู้ที่มีทักษะความชำนาญในการออกทำการประมงที่เป็นกรณีปัญหาของคู่ขัดแย้ง มีกระบวนการในการไต่สวนข้อเท็จจริงจากคู่กรณีทั้งสองฝ่าย มีการตัดสินพิพากษา รวมทั้งมีบทลงโทษ โดยมักจะเป็นบทลงโทษที่คู่ขัดแย้งยอมรับผลการตัดสินนั้น ๆ ผู้ที่กระทำผิดก็ยอมรับผิดชอบและเยียวยาให้แก่ผู้ที่ได้รับผลเสียหาย เช่น อาจจะไปช่วยแก้อวนที่พันกันออก หรือถ้าอวนขาดก็ต้องไปช่วยปะหรือชุนอวนให้อยู่ในสภาพใช้งานได้

Prince of Songkla University Pattani Campus

กระบวนการจัดการความขัดแย้งในชุมชนประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานีจึงมักเป็นไปในลักษณะที่ต้องการให้คู่ขัดแย้งมีการแก้ไขปัญหา รับผิดเยียวยาซึ่งกันและกัน มากกว่าการลงโทษรุนแรง และเมื่อเหตุการณ์ผ่านไป คู่ขัดแย้งรวมทั้งญาติมิตรของคู่ขัดแย้งก็ยังสามารถดำรงชีวิตอยู่ในชุมชนได้อย่างปกติสุขเช่นเดิม

ในกรณีที่คู่ขัดแย้งเป็นชุมชนกับรัฐ เช่น กรณีความขัดแย้งจากการไม่บังคับใช้กฎหมายประมงทะเล ส่งผลให้เกิดการรุกล้ำของเรือประมงที่มีประสิทธิภาพในการทำลายสูงเข้ามาในบริเวณแนวชายฝั่ง จนทำให้ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งเสื่อมโทรม ชาวประมงพื้นบ้านซึ่งเป็นกลุ่มคนยากจนไม่สามารถทำการประมงได้เพียงพอต่อการยังชีพชุมชนก็ได้ค่อย ๆ เรียนรู้กระบวนการในการเจรจาต่อรอง รวมทั้งประสานงานกับภาครัฐและภาคส่วนอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยคำนึงถึงวิธีการ “ไม่ใช้ความรุนแรง” และยึดกุมเป้าหมายที่ต้องการให้ทรัพยากรประมงฟื้นตัวสู่ความอุดมสมบูรณ์ เป็นฐานที่พึ่งให้กับชาวประมงทุกกลุ่มทุกเพศ ทุกวัยได้ในระยะยาว

จะเห็นได้ว่าในกระบวนการจัดการความขัดแย้งของกลุ่มประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี หากเป็นคนที่พึ่งพิงอยู่กับทะเลเหมือนกัน ใช้เครื่องมือประมงแบบพื้นบ้านเหมือนกัน ดำรงสังคมอยู่ร่วมกันเป็นชุมชน ก็จะสามารถคลี่คลายความขัดแย้งได้โดยกระบวนการของชุมชน และสมาชิกทั้งในชุมชนและต่างชุมชนก็ยอมรับในกระบวนการตัดสินของชุมชน จนท้ายสุดกลายเป็นบรรทัดฐานของชุมชนไปในที่สุด สิ่งที่เป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่ส่งผลให้กระบวนการยุติธรรมของชุมชนในลักษณะนี้ยังคงสืบสานมาจนถึงปัจจุบันได้นั้นก็เพราะกลไกการตรวจตรา ควบคุมทางสังคมของชุมชนยังดำเนินไปอย่างแข็งขัน สมาชิกในชุมชนรู้สึก “เอาธุระ” ต่อชุมชน มีการร่วมกัน พยายามคลี่คลายความขัดแย้งที่เกิดขึ้นหรือร่วมกันให้ผู้กระทำผิดมีการปรับตัวแก้ไขทำในสิ่งที่ถูกต้อง ในส่วนของกรณีความขัดแย้งระหว่างชุมชนกับหน่วยงานภาครัฐดังได้กล่าวมาข้างต้นก็จะเป็นกระบวนการที่ทั้งรัฐและชุมชนต่างค่อยๆ เรียนรู้ซึ่งกันและกัน ซึ่งจะนำไปสู่ฐานของความเข้าใจกัน รวมทั้งเกิดพลังศักยภาพบทบาทหน้าที่ของแต่ละฝ่าย ซึ่งจะนำไปสู่การคลี่คลายความขัดแย้งได้ในระดับหนึ่ง

7.1.2 กระบวนการในการจัดการความขัดแย้งระหว่างชุมชนกับรัฐ อันเนื่องมาจากการกำหนดนโยบายของรัฐ ทั้งในส่วนของฐานทรัพยากรประมงที่ได้กล่าวไว้เบื้องต้นแล้วกับในส่วนของฐานทรัพยากรนา ซึ่งนโยบายในเรื่องการส่งเสริมการปลูกปาล์มในพื้นที่นาร้าง เป็นอีกกรณีหนึ่งที่ก่อให้เกิดความความขัดแย้งระหว่างกลุ่มชาวนาที่ต้องการฟื้นฟูนาร้างกับหน่วยงานภาครัฐ แต่กระบวนการของสมาชิกกลุ่มชาวนาที่ต้องการฟื้นฟูนาร้างก็ได้ใช้การเจรจาต่อรอง รวมทั้งการประสานงานกับหน่วยงานภาครัฐและภาคส่วนต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องให้มาร่วมกันแก้ไขปัญหา โดยคำนึงถึงเป้าหมายที่ต้องการให้มีการฟื้นฟูพื้นที่นาร้างให้สามารถทำนาได้อีกครั้ง เช่น กรณีการติดต่อประสานงานกับสภาที่ปรึกษาเสริมสร้างสันติสุขจังหวัดชายแดนภาคใต้ ศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้ (ศอ.บต.) เพื่อขอให้มีการสนับสนุนรถสำหรับการไถนา หรือการกำหนดเขตพื้นที่สำหรับการส่งเสริมการปลูกปาล์ม เป็นต้น

Prince of Songkla University Pattani Campus

กระบวนการในการคลี่คลายปัญหาความขัดแย้ง ทั้งในส่วนฐานทรัพยากรประมงและฐานทรัพยากรนา จะได้รับการตอบสนองในการแก้ไขปัญหาไปในทางบวกก็ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขทั้งในส่วนของชุมชนเองและในส่วนของภาครัฐด้วย กล่าวคือในส่วนของชุมชนจะต้องมีการจัดระบบองค์ความรู้ และระบบฐานข้อมูลที่มีน้ำหนัก เชื่อถือได้ รวมทั้งจะต้องพัฒนาศักยภาพของตนเองให้มีความชัดเจนในเป้าหมาย ในขณะเดียวกันในส่วนของภาครัฐก็จะต้องมีการเปิดใจที่จะเรียนรู้ ยอมรับในศักยภาพและภูมิปัญญาของชุมชนด้วย การลดอคติและเปิดใจเรียนรู้ซึ่งกันและกันจึงเป็นหัวใจที่สำคัญที่สุดในกระบวนการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ระหว่างชุมชนกับภาครัฐ

7.2 ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาได้ก่อให้เกิดประโยชน์ โดยทำให้ทราบถึงภูมิปัญญาชาวบ้านในการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ และในขณะเดียวกันก็ได้เรียนรู้กระบวนการในการจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้นระหว่างชุมชนกับรัฐ ซึ่งผ่านการปฏิบัติการจริง (Action) ภายใต้การดำเนินโครงการวิจัย ประเด็นที่คาดว่าหากได้มีการดำเนินการต่อเนื่องจะก่อให้เกิดคุณูปการ ทั้งต่อวงการยุติธรรม วงการวิชาการ และชุมชนดังนี้

7.2.1 ข้อเสนอแนะในการปฏิบัติ

- **ด้านกระบวนการเรียนรู้ภูมิปัญญาของชุมชน** ควรจะมีการจัดเวทีเพื่อเป็นการพูดคุยแลกเปลี่ยนในเรื่องราวเกี่ยวกับภูมิปัญญาการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์บนฐานวัฒนธรรมและฐานทรัพยากรของชุมชน โดยเฉพาะการเน้นการถ่ายทอดไปยังกลุ่มคนต่างอาชีพและกลุ่มคนรุ่นใหม่ที่พึ่งพิงทรัพยากรชุมชนในระบบภูมินิเวศต่างๆของแต่ละพื้นที่

- **ด้านส่วนภาครัฐ** ทั้งในส่วนของการกำหนดนโยบายและการนำนโยบายไปปฏิบัติควรมีโอกาสได้เรียนรู้เรื่องราวของชุมชน ภูมิปัญญาชุมชนเหล่านี้และนำไปเป็นแนวทางในการกำหนดนโยบายในการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ที่สอดคล้องกับวิถีของชุมชน ซึ่งจะก่อให้เกิดผลดีต่อการจัดการความขัดแย้งที่ชุมชนจะเข้ามามีส่วนร่วมและมีความยั่งยืนได้มากขึ้น

7.2.2 ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

จากการศึกษาได้พบประเด็นที่น่าสนใจสำหรับการวิจัยในครั้งนี้ต่อไปดังนี้

- **การจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ภายใต้การดำเนินชีวิตตามแนวปรัชญา "เศรษฐกิจพอเพียง"** เนื่องจากได้พบว่าวิถีชีวิตของเกษตรกรไทยใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ ทั้งชาวนาและชาวประมงพื้นบ้านดำรงชีวิตอยู่อย่าง "พอเพียง" ซึ่งอาจจะมีผลสัมพันธ์ต่อการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ ที่สามารถคลี่คลายปัญหาความขัดแย้งได้ในหลายกรณี

- **การจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ภายใต้หลักการศาสนาอิสลามและวัฒนธรรมชุมชน** ทั้งนี้เพราะประชากรส่วนใหญ่ในพื้นที่ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้นับถือศาสนาอิสลาม หากสามารถเชื่อมโยงหลักการทางศาสนาอิสลามได้ ก็จะก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดในการเผยแพร่และการนำไปใช้ประโยชน์อย่างเป็นรูปธรรมต่อไปได้ในอนาคต

Prince of Songkla University Pattani Campus